

UDK 811.163.6'37''15''

Francka Premk

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

VLOGA IZVIRNIKA PRI POMENOSLOVNIH VPRAŠANJIH V SVETOPISEMskem GRADIVU ZA SLOVAR SLOVENSkih PROTESTANTSkih PISCEV 16. STOLETJA

Po teoriji prevajanja Erazma Rotterdamskega je izvirnik, določanje pomena ob preverjanju izvornika, temeljni pomenoslovni prevajalski in s tem tudi leksikološki kriterij tako v 16. stoletju kot danes. Zato je avtorica uvrstila vzporejanje geselske besede znotraj sobesedila z izvorno sveto-pisemsko leksiko med svoje prednostne delovne naloge. Treba je bilo odgovoriti na vprašanja, če je sporočilo izhodiščnega jezika, v prvi vrsti hebrejščine, izraženo v ciljnem slovenskem jeziku 16. stoletja in kakšna so odstopanja, oz. ustvarjalni delež naših reformacijskih piscev. Izvirnik ustvarja podlago za razrešitev težjih pomenoslovnih vprašanj. Za trden vpogled v razmerje med slovensko ustreznico in izvornikom je treba določiti, kakšna je pomenska prekrivnost in kje so ugotovljivi pomensko-smiselni odkloni sporočila. Pri redakciji pa je najpomembnejša pritegnitev izvornika k pomenskim razlagam težko določljivega osnovnega ali stranskih pomenov slovarske iztočnice.

According to Erasmus of Rotterdam's translation theory, the original and the definition of its meaning constitute the basic semantic, and, thus, lexicological criterion for the translation in the sixteenth century as well as in the present. For that reason, the author made a comparison of the dictionary lexical item in the context with the original biblical lexicon a priority in her work. She had to answer the question whether the information of the original language, primarily Hebrew, is expressed in the target language, i.e., sixteenth-century Slovene, and what the deviations, i.e., the Protestant writers' creative contribution, were. The original provides the basis for solving more complex semantic questions. For thorough insight into the relationship between the Slovene equivalent and the original one must determine the degree of semantic overlap and the discernible semantic deviations in the information conveyed. In the redaction, it is most important that the original be included in the semantic explications of ambiguous basic or auxiliary meanings of a dictionary headword.

Ključne besede: pomen, 16. stoletje, izvirnik, Biblija, redakcija

Key words: meaning, sixteenth century, original, Bible, redaction

1 Sestavek povzema diahroni pregled nekaterih ključnih dognanj pomenoslovne teorije v svetu in doma. Slovarska pomenska analiza je predstavljena v zelo posplošeni, skrčeni in skrajšani obliki.¹

Od prvega zapisa *sémantique* za »vedo o pomenu jezikovnih znakov« Michela Bréala leta 1883 so se še v 19. stoletju cepile in razmejevale različice te pomembne jezikoslovne veje tako na programsko-vsebinski kot na terminološki ravni: od usmerjenosti ter šol v evropskem merilu do presaditev in odklonov na domačih tleh. V diahroni

¹ Ker se avtorica tega prispevka že tri desetletja osredinja na diferencialne raziskave slovenskih protestantskih piscev z izvornikom in se v taki meri temu doslej še ni posvetil nihče drug, je to njena prednostna naloga in so bila zaradi strogo zaščitenih prostorskih omejitev k obravnavi pritegnjena le še nekatera splošna izhodišča geselske pomenske obdelave gradiva.

prerez dosedanjega razvojno bogatega tujega in domačega pomenoslovja od Breznika (1934) naprej sodi teoretična alternativa med tradicionalisti in strukturalisti. Temelje sodobnega, strukturalistično zasnovanega slovenskega slovaropisnega pomenoslovja je postavil Božo Vodušek v letih 1961/63, od konca 60-ih let dalje pa so ga razvijali še drugi raziskovalci in delavci pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša kot Ivanka Kozlevčar Černelič in France Novak.² Slednji je izpostavil najpomembnejše tipe tvorbe novih izrazov pri protestantskih piscih 16. stoletja za poimenovanje novih pojmov kot prepoznavni rezultat regularnega besedotvornega procesa, slovenjenja tujih izrazov, dodajanja novega pomena besedam (polisemija) ter klasifikacijskih izrazov pomenskim skupinam in kalkiranjem tujih izrazov, še posebej prevodnih (Novak 2001: 103–120). V svoji monografiji pa Novak dokazuje, da so pomenske skupine, ki jih določajo pomenske povezave besednega zaklada, enote pomenskega sistema. Kriterij za členitev samostalniških pomenskih skupin so najbolj tipične pomenske sestavine in njihove zveze. Izrazite zveze, ugotovljive znotraj sobesedila, izkazujejo tipične skladske lastnosti, »mrežo tipičnih zvez« (Novak 2004: 49).

1.1 O pomenoslovju pri Slovencih v 16. st. so doslej največ pisali Slovenci in Hrvati, v prvi vrsti slovenski jezikoslovci in literarni zgodovinarji pa tudi teologi in predstavniki drugih humanističnih, umetniških ved in dejavnosti.

1.2 Sodobna pomenoslovna terminologija v *Enciklopediji slovenskega jezika* Jožeta Toporišiča (1992: 191–193) je uporaben pripomoček slovarske in druge dejavnosti sekcij Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ki dodajajo svoj delež k zgodovinski leksikografiji s slovarskimi in drugimi prispevki o sodobni pisani in govorjeni besedi. V ožjem kontekstu pa v pregled pomenoslovja v novejšem slovarništvu sodita zgodovinskega slovarja: Frana Miklošiča *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum* (1862–1865), ki je obenem pred Bezlajevim etimološkim slovarjem edini dokončani etimološki slovar, in *Slovensko-nemški slovar* Maksa Pleteršnika (1894–1895). Miklošič je v svojem leksikonu upošteval vse redakcije leksike cerkvenoslovenskega jezika (Nazor 1992: 13–27). Pleteršnik je kot največji dokončani slovar še danes nenadomestljiv, a tipološko ni pravi zgodovinski slovar.³ Prav ta dva velika leksikologa sta veliko prispevala, da so bili Slovenci v 19. stoletju imenovani *narod fililogov*. Vendar omenjena slovarja ne ustrezata zahtevam današnje zgodovinske leksikološko-pomenoslovne znanosti (prim. Premk 1980: 91–117). Znanstveni etimološki slovar Franceta Bezlaja (1976–2005) in nazorno-priročni etimološki slovar Marka Snoja (1997) se posvečata prvotnemu pomenu in izvoru besed. Motivacije za nova poimenovanja izhajajo iz osnovnih pomenov (Novak 2008: 330).

² O tem izčrpnjeje govorijo: disertacija Jožice Narat (1999: 3–30). Prim. monografiji Franceta Novaka (2004) in Ada Vidovič Muha (2000) ter Černelič (1991). Muha in Černelič raziskujeta slovensko pomenoslovje z zgledi iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika pa tudi iz gradiva, zbranega za ta slovar.

³ »Njegovo tipološko drugačnost nakazuje uvodna opredelitev namena: – sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori« (Merše 2008: 308).

1.3 Leta 1973 se je pričel uresničevati dalekosežni projekt zgodovinskega slovarja slovenskega jezika. Po ustreznih pomenoslovno-etimoloških pripravah ob enoletnem zbiranju gradiva za kartoteko romanskih izposojenk v slovenščini pod vodstvom Franceta Bezlaja in švicarskih etimologov,⁴ me je Bezljaj, avtorico tega sestavka, določil za osnovanje nove sekcije za historične slovarje slovenskega jezika SAZU, kasneje preimenovane v Sekcijo za zgodovino slovenskega jezika.⁵ Kot pionirju te sekcije so mi bila dodeljena številna organizacijska dela v zvezi s pripravo obsežnega ilustrativnega gradiva, izdelavo pravilnika za izpisovanje gesel (ob sodelovanju Majde Merše) in vodstvu komisije sekcije, ki sva bili kasneje vanjo vključeni tudi sami, nadalje povezave z leksikološkimi centri drugih republik in s tujino.⁶ Ti stiki, ki so se dograjevali v času študijskega bivanja na Češkem, na številnih simpozijih (La Crusca, Leiden, Jeruzalem) so pripomogli izoblikovati kriterije za reševanje pomenoslovnih vprašanj zgodovinskega gradiva.⁷ Natančne kriterije, ki določajo neizpodbiten dokaz za prevajanje SZ besedil po hebrejščini, mi je na podlagi tritedenskega skupnega pregledovanja Trubarjevega Psalterja posredoval pok. slavist Moše Altbauer (Premk 1992: 27), največji svetovni strokovnjak za prevajanje iz izvirnika. To pa je pri svetopisemskem gradivu osrednje izhodišče za izdelavo slovarja na podlagi izpisa celotnega opusa druge polovice 16. stoletja, kar delno ustreza teoretični zamisli Jožeta Glonarja, da je zgodovinski slovar muzej zgodovine jezika, njegovo leksikografsko izvedbo v *Slovarju slovenskega jezika* pa v celoti tipološko presega.⁸ Predpogoj za zgodovinski pristop je pregled nad gradivom, poznavanje tujih predlog oziroma tujih slovanskih, romanskih in germanskih jezikov, ki bi jih lahko imel prevajalec za predlogo, in germanizmov,⁹ v prvi vrsti pa seznanjanje z jezikovnimi značilnostmi svetopisemskega izvirnika. S takimi merili zahodnoevropske leksikologije smo se Slovenci¹⁰ podrobneje soočali v Leidnu leta 1976 kot prvi povabljeni Slovani ob udeležbi drugega mednarodnega kongresa iz historične leksikologije.¹¹ Pri takem tipu slovarja, ki lahko vključuje le ozek krog urednikov, so ob uspešnem sodelovanju med njimi posamezne individualne naloge razdeljene. Danes je vse delo predstavnikov zgodovinske sekcije v praksi in teoriji podrejeno pomenoslovnim vprašanjem zgodovine jezika in slovenski leksikologiji s številnimi posebnimi raznolikimi programskimi usmeritvami. Lahko naštejemo le nekatere: France Novak se ukvarja zlasti s pomenoslovjem, funkcijsko zvrstnostjo in jezikovno kulturo,

⁴ Romanizmi so hranjeni kot izpis okrog 7000 listkov v kartoteki SZSJ.

⁵ Danes šteje sekcija pet internih sodelavcev in dva honorarna delavca.

⁶ Najpomembnejše so bile povezave s Prago, Firencami, Leidnom, Zürichom, Zagrebom, Beogradom, Sarajevom, Churom in Jeruzalemom.

⁷ Mentorica Milada Nédvédova je Francko Premk, ki se je študijsko izobraževala v Pragi, seznanjala s pisanjem pomenoslovnih sestavkov ob tekoči redakciji besedišča.

⁸ Glonar (1936). Polne razlage gesel so selektivne, namenejene v prvi vrsti manj znanim besedam. Ob njih so še orientacijske razlage. Prim. Novak (2008: 330).

⁹ Izdelana je bila poskusna redakcija z obdelavo gesel arcat (SJSPP 2001: 43–44; MM), bajncerli (SJSPP 2001: 45; FN), še neobjavljeno ofer (FP).

¹⁰ Francka Premk v imenu prvih članov *Sekcije za zgodovino slovenskega jezika*.

¹¹ Ob aktivni diskusiji po slovenskem prispevku so referenti največjih leksikografskih evropskih centrov, med njimi tudi iz akademij v Jeruzalemu, Parizu in iz centra »La Crusca«, zagovarjali stališče neobhodnosti pritegnitve hebrejskega besedišča k redakciji slovenskega slovarja. Prim. Premk (1980: 91–117).

Majda Merše z zgodovino slovenskega knjižnega jezika, z najrazličnejšo slovarsko (in z njo povezano) problematiko, z glagolom kot osrednjo posebno raziskovalno temo na skoraj vseh jezikovnih ravneh, Jožica Narat z besedoslovnimi in pomenoslovnimi vprašanji ob raziskavi slovenskih besedil in slovarjev iz obdobja od 16. do konca 19. st., Andreja Legan Ravnika s slovenskim strokovnim izrazjem z zgodovinskorazvojnega stališča, posebej z vprašanji besedoslovja in zgodovinskega besedotvorja, Francka Premk s slovenskimi in multilingvalnimi kontrastivnimi zgodovinsko-jezikoslovnimi pomenskimi analizami v luči svetopisemskih izvirkov, s starejšimi protestantskimi tiski in z njihovim še neraziskanim kulturno-zgodovinskim ozadjem in Kozma Ahačič z vprašanji zgodovine jezikoslovja v 16., 17. in 18. stoletju, zgodovinske sociolingvistične, prevajalstva, retorike ob družbeno-omikovnem kontekstu, s pesniškim jezikom Jovana Vesela Koseskega idr. Njihov skupen sinhrono-diahroni raziskovalni pristop sega od 16. do 18. oz. do konca 19. stoletja, primerjalno pa tudi do danes.

2 Poseben del uporabnega pomenoslovja bibličnofilološke smeri preučuje odnos znakov do poimenovanih predmetov, s primerjanjem razmerja prevoda do svetopisemskega izvirnika pa razmejuje dvosmerni pomenski razpon med izvirnimi poimenovanji ter njihovimi interpretacijami. S pomensko analizo bibličnega besednjaka v luči izvirnika se največ ukvarja biblična filologija, ki raziskuje tudi povsem konkretno pomensko podstavo posameznih pojmov skozi perspektivo Bližnjega vzhoda.¹²

2.1 Historiat slovenskih raziskav kaže, da so se doslej s pomenoslovno problematiko hebrejskega biblijskega izvirnika v odnosu do slovenskega besedila ne le prevajalsko, temveč tudi filološko teoretično ukvarjali pretežno teologi: Štefan Kociančič (19. stoletje), Stanislav Škrabec (19. in 20. stoletje), Angelo Vivian, France Rozman (20. stoletje); od živečih še največ Jože Krašovec, Marijan Peklaj in Jurij Bizjak, od *laikov* pa Gorazd Kocjančič.

2.2 V nadaljevanju želimo opozoriti na vlogo, ki jo igra hebrejski izvirik pri določanju pomenov slovenskega besedišča za slovar SJPP. Trubarjeva enodelna, dodelna in trodelna stavčna členitev je živa priča njegovega obvladovanja tradicional-

¹² Šestmesečno bivanje Francke Premk na Peace Academy – Mirovni akademiji pri Betlehemu z aktivno udeležbo pri študijskem programu, namenjenemu poglobljenemu izobraževanju na področju biblične filologije; zbiranju gradiva za doktorsko disertacijo v bogatih knjižnicah Peace Academy, univerzitetnih jeruzalemskih knjižnicah Givat Ram in École biblique; izobraževanju na področju historične leksikologije na Hebrejski akademiji za jezik pod vodstvom njenega predsednika Z. Ben – Hayyima, nadalje preverjanje kriterijev za prevod iz hebrejščine, uveljavljenih v Trubarjevem Psalterju ob sodelovanju profesorja primerjalnega slovansko-hebraističnega jezikoslovja M. Altbauerja, profesorjev L. Hazbouna, specialista za arabsko-hebrejsko-latinsko filologijo, R. Tournaya, preučevalca individualne eshatologije psalmov, bibličnega filologa J. Klassena idr., ob številnih povabljenih predavateljih najrazličnejših narodnosti in aktivnem jezikovnem izpopolnjevanju starega in novega hebrejskega jezika, mi je osvetlilo najrazličnejše pristope k izvirnemu besedilu in strogo vrednotenje prevodov. Kenneth E. Bailey, pisatelj in znanstvenik, ki dolga leta študira v Betlehemu konkreten pomen svetopisemskih parabol, v svoji knjigi *The Cross and the Prodigal*, Concordia, Publishing House, Copyright. 1973, najde pragmatično rešitev hierarhičnih pomenskih povezav in celovitosti. Pomene svetopisemskih besed določa v vsakdanjem kontekstu Bližnjega vzhoda in se sam z njim identificira in ga opazuje v različnih situacijah, ki ponazarjajo biblično realnost.

nih bibličnih formul merističnega in antitetičnega sopostavljanja skladenjskih enot klasičnega bibličnega ubesedovanja. (prim. Krašovec 1977, 1984; SJSP 15).

Med številnimi razpravami, ki Trubarjeva in Dalmatinova besedila primerjajo s svetopisemskim izvirnikom, je najboljše najnovejša monografija *Korenine slovenskih psalmov* (Premk 1992). Številne objavljene in neobjavljene recenzije tega dela, nekatere izčrpne so nastale prav v zadnjem času izpod peresa dologoletnih prevajalcev, ki ne obvladajo samo slovanskih in semitskih jezikov, temveč tudi sanskrt, kličejo po posebni študiji, ki bo vzela v pretres najbolj poglobljene in zato zavezujoče od njih, še posebno v luči najnovejših raziskav.¹³ Tematskemu sklopu z omenjeno jezikovno problematiko, nanašajočo se na slovenske protestantske pisce v luči izvirnika, pa se že nad dvajset let tako v Sloveniji kot v zamejstvu posvečajo posamezne študije avtorice tega sestavka. Med drugim obravnavajo Petra Pavla Vergerija mlajšega, osebnost, ki je v 16. stoletju posebej oblikovala most med Slovenci in Hrvati in je podpirala povratek *ad rudes, ad fontes* – k izvirniku pri prevajanju svetopisemske literature.¹⁴ Musculovi komentarji (1551) z izvorno hebrejsko pisavo navedenih obravnavanih besed, ki so bili, kot je Primož Trubar sam zaupal v privatni korespondenci, njegova oporna točka pri prevajanju Psaltra,¹⁵ neposredno izkazujejo, da je moral biti Trubar seznanjen s hebrejskim izvirnikom in z njegovo pisavo. Pri primerjavah TP 1566 Kozma Ahačič navaja Muscula, ob njem in izvirniku pa še vse soupoštevane prevode tega Švicarja, kar je zanimiv dokumentacijski in filološki podatek (Ahačič 2007: 278). Kot F. Premk trdi, da so švicarski komentarji Waltherja in Muscula Trubarju, kot sam pravi, »kar dobro služili«, tj. »prišli prav« – »sein arbeit vnd des Musculi jn psalterium dient mir gantz wol« (Rajhman, 1986:36), saj je po številnih rezultatih njenih raziskav sicer prvi slovenski pisec ohranjal svojo lastno trdnost v neposrednem odnosu do izvirnikovega sporočila. Sicer pa Ahačič objavlja skenirano naslovnico Musculovega dela brez preslikanega razpravnega besedila, katerega tekstnokritična srčika so izvorni hebrejski citati, ki dokazujejo Trubarjevo poznavanje hebrejščine, ki je neobhodno potrebno, da se raziskovalec v Muscula in njegova razmišljanja v zvezi s kritičnimi mesti poglobi. Komentarji se spuščajo celo tako daleč, da razlagajo vlogo hebrejskega spolnika. Res

¹³ Pozitivnih ocen knjige *Korenine slovenskih Psalmov* je dovolj za manjšo knjižico, torej jih je nemogoče navajati posamično, temveč le nekatere v povzetku. Najizčrpnjše bom namenoma izpustila, ker mi namen in okvir te obravnave tega ne dopuščajo. Posamezne trditve K. Ahačiča (2007) bodo v bodoče še posebej izpostavljene. Ocenjevalci knjige, ki jo pisno oz. ustno priznavajo (F. Zagoričnik, F. Ferluga-Petronio, A. Glazer, J. Moder, T. Perčič, G. Poggiolini, J. Rotar, L. Schmidt idr., V. Pahajner, I. Hergold, P. Amalietti idr.), so si edini, da se je z izvorno monografijo marsikje z globinsko analizo hebrejskega izvirnika in slovenskega prevoda posrečilo izpostaviti tisto, največkrat neoprejemljivo, kar je bistvo poezije in še posebej Davidovih Psalmov, ki s svojim sporočilom in umetniško dovršenostjo sodijo med najvišje stvaritve človekovega duha, znanstvenih in nadjezikovno-nadznanstvenih spoznanj. A tudi iz strogih kriterijev za to, ali je prevod v bistvenih stvareh zvest izvirniku, ki jih je določil Altbauer, največji strokovnjak za primerjanje slovanskih prevodov s hebrejskim originalom in številnih drugih sodelujočih hebraistov in slavistov, ki bodo v posebnem delu še podrobno obravnavani, izhaja potrditev teze, da je Trubarjev prevod ob tujejezičnih predlogah soupošteval original in da je to razvidno iz gradiva. Raziskava o poteh, po katerih se je Trubar približal hebrejščini, je v zadnjem desetletju močno napredovala, kar bo razvidno iz vzporednih objav, napisanih v Trubarjevem jubilejnem letu 2008.

¹⁴ Del člankov Francke Premk je objavljen na spletnem mestu *Wikipedije* pod geslom »Jezikoslovci«.

¹⁵ Rajhman (1986: 37): »/Njegovo (Waltherjevo) in Musculovo delo o psalteriju mi prav dobro rabita za moj slovenski psalter.«

ni nobenega razloga, da bi slovenski filolog Trubarjevo neobhodno soočenje s temi izvirnimi zapisi hebrejskih besed in s tem tudi njihovo poznavanje zanikal. Ahačič (2007: 278) hebrejske citate omenja s pojasnilom: »Vsa mesta, pri katerih prihaja med posameznimi prevodi do (večjih) odstopanj, so namreč po Musculu v razdelku *lectio* opremljena z bogatim aparatom, ki zajema izvorno hebrejsko besedilo«. Pričakovali bi pomemben zaključek: To dokazuje vsaj tolikšno Trubarjevo znanje hebrejskega jezika, ki je doraslo obvladovanju tega jezika ob še tako bogatem dodatno navedenem ali pa predhodno posredniškem tekstnokritičnem aparatu. Pač pa vodi podroben študij ponazorjenih tabel (Ahačič: 2007: 319–355) k tehtnemu novemu dognanju v zvezi z Waltherjem, ki ga sicer tudi ob še tako zavzetem večkratnem branju teh večjezičnih vzporednic lahko prezremo. Trubar, kot je bilo ponovno potrjeno (Rajhman 1986: 37; Premk 1992, Premk 1999, Premk 1999b, Premk in Premk Bogataj: 2006 ter Ahačič 2007: 263–282), soupoštevava pri svojem prevodu Psalterja 1566 Musculove komentarje in Waltherjev prevod (1593), kar pa pri tem zadnjem besedilu pomeni: Trubar je po vsej verjetnosti obvladal oz. vsaj razumel tudi tančine švicarske nemščine, ki jih je Walther hote ali nehote obdržal v svojem prevodu. Te redke švicarskonemške jezikovne prvine iz osrednjega narečja »zürcherdüsch«, se celo nemško govorečemu jezikoslovcu lahko izmuznejo iz vidnega polja. To spoznanje zahteva od avtorice tega sestavka, da v bodoče Trubarjevo sodelovanje s Švicarji kontrastivno (ob Luthru, Trubarju, Dalmatinu in izvirniku) preveri tudi s povsem neraziskano pritegnitvijo nove optike: švicarske nemščine.

2.3 O težavnosti pomenskega določanja v slovarju jezika Janeza Svetokriškega s konca 17. stoletja je glavni urednik jezika enoavtorskega besedilnega korpusa Svetega priročnika, t.j. njegovih 233 pridig, Marko Snaj (2006: ix), zapisal: »Pomenske razlage so žal večkrat le pomenski in slogovni približki. Popolne ustreznosti namreč ni bilo mogoče vedno doseči, ker nas od konca 17. stoletja loči preveč razlik v stvarnosti, pojmovanju in mišljenju.«¹⁶

Pri slovarju druge polovice 16. stoletja pa izrazi segajo vsaj štiristo let nazaj, slovarskopomenske uresničitve svetopisemskih izrazov pa tudi mnogo dlje, v čas nastanka biblijskih besedil in ustnega izročila. Zgodovinski in biblični slovar se približujeta samo pri problematiki, ki zadeva izrazito samo biblični besedni fond. Vprašanje, ki se odpira pri redakciji bibličnega besedila, je predvsem, v kakšni meri upoštevati sodoben način mišljenja in izraza, ki je abstrakcija povsem konkretne, težko razpoznavne biblične dejanskosti. Nikoli pa še ni bila predstavljena slovarska praksa, ki bi iz različnih zornih kotov ob obdelavi posameznih plasti jezika baze gradiva osvetlila, kakšen pomen ima pritegnitev izvornika k redakciji slovarja. Seveda pa bo zamisel slovarja SJSPP skupinsko uresničena.

2.4 Pred prikazom kratkega tipološkega pregleda hebraizmov v besedišču za slovar SJSPP XVI v nadaljevanju predstavljamo Trubarjev, Dalmatinov, Bohoričev in Kreljev pogled na pomenoslovje in na hebraistiko.

¹⁶ Slovenski zgodovinski slovar, našaajoč se na celotno obdobje, je glede števila upoštevanih avtorjev (10) in izpostavljene pomenoslovne plati slovar širokega tipa.

2.4.1 Primož Trubar v posvetilu k pesmarici TPs 1567 sam najlepše podaja teoretično podlago za redaktorja SJSPP: *lubi Cranci inu sloueni .. refmislite kai ufaka beffeda .. ufebi dershi*. Dodal pa je bistvo: *Perloshyte htim beffedom cilu ferce*. Da je dobro in temeljito razumevanje hebrejščine in grščine *conditio sine qua non* za vsakogar, ki bi hotel prevajati biblijo, teh jezikov takrat še nevešči Trubar zatrjuje že v predgovoru k NT 1557.

2.4.2 *Biblija* Jurija Dalmatina iz leta 1584 predstavlja dobro tretjino celotne zakladnice leksikalnega gradiva slovenskih protestantskih piscev in je nastala po več kot desetletnem avtorjevem študiju hebrejskega jezika. Zato je neizčrpen vir za hebraistične jezikovne študije.¹⁷ Leksikalni hebraizmi so v DB 1584 navedeni v izvirni hebrejski pisavi ali pa so prečrkovani. Posegajo na vsa področja človekovega udejstvovanja in bivanja: od najvsakdanjših potrošniško-ekonomskih in preko časo-prostorskih do obredno vzvišeno duhovnih. Torej pokrivajo najširši možni spekter človekove gmotne in duhovne kulture, od najkonkretnejših (npr. *maos* m, *mausim* m. mn. 'utrdba') do najabstraktejših verskih območij (npr. poimenovanj črk in števil, koledarskih pojmov), od občnoimenskih do lastnoimenskih. Lahko so eno-, dvo- ali večleksemski. K raziskavi slovarskega dela so pritegnjene na več ravnin raztezajoče se analize hebr. prvin, po potrebi tudi besedotvorne in skladske. Pogosto so skriti skladski kalki in je njihovo prepoznavanje pri redakciji posebno pomembno. Povečini so to dvodelni roditeljski sklopi skladskega fenomena hebr. jezika, t. i. statusa *constructus*: *stol te gnade, rihtni stol, pravični stol*. Ne glede na to, ali so jih posredovale nemške ali latinske predloge, jih moramo obravnavati z veliko stopnjo previdnosti, saj so ti zadnji lahko sopomenka za 'boshji stol', 'prostor', 'Bog', 'zveze z otrok', *sin* (*sin Davida*) poimenujejo tudi Mesijo itd. Poglobljeno iskanje notranjih struktur je za redaktorja skrajno zahtevno in zamudno delo. Lastnoimensko izrazje, ki je motivirano, je tudi etimološko pojasnjeno: *Emanuel* 'Bog z nami' idr.

2.4.3 Pri Adamu Bohoriču povzemamo misel o celovitem in edinem, prvem, svetem, vsem skupnem jeziku sveta: *illam tamen primam et sanctam linguam* (BH 1584: 4*, *Praefatio*).

Jezikovni učitelj in slovničar tega jezika, namreč hebrejščine, pa je bil Bog sam, ki je tudi njegov izumitelj.¹⁸ On edini lahko pravilno določa, razvršča in razmejuje pomene besed.

2.4.4 Sebastjan Krelj na naslovnici knjige *Otrozhia biblia* iz leta 1566 z zapovedmi (Deut. 6, 4–8) slikovito izpostavlja svojo misel o pomenskem določanju s 'piljenjem pomena', ki hkrati vključuje dialog med različnimi generacijami: *z ostriti* 'govoriti, nenehno ponavljati':

Inu lete befede, katere tebi danaf sapovém, bodesh utvoiem fêrcu hranil; inu nje Orokom tvoim oftril, inu od njih govoril, fedezh doma vhiſhi tvoij, alli po potu gredezh; kadar leseſh inu vſtaneſh.

¹⁷ V teh okvirih lahko navedemo komajda nekatere.

¹⁸ Adam Bohorič, *Arcticae horulae succisivae*, (ur. Jože Toporišič) 1584, 282.

Ključno izhodišče vzgoje srca se srečuje v presežni meri neizmernege. Analogno ima tudi DB 1584 *“ofriti tu je, brati, od nje pèrpovedati, pejti, otroke inu drushino jo vuzhiti* (DB 1584: I, 104b, robno besedilo). Luther *vnd solt sie deinen Kindern scherffen* tolmači: *Jmer treiben. Ermanung Gottes Gebot etc. zu halten vnd üben / das sie nicht verrosten* (LB 1545: I, 347–348, robno besedilo).

Pragmatically izhodišče pomena je *delati kaj razločno* in // *delati kaj sposobnega za zaznavanje duhovnih pojmov* – ostriti duha (SSKJ 1979: 465). Tako je pri KB 1566 otroku v zibelko položen pragmatsko-pomenosloven učbenik s formulo in kažipotom mišljenja. Izvorno, to je s stališča izvirnika, pa je tolmačenje LB 1545 *immer treiben* pravilno, gledano besednozvezno skozi očala današnjega slovarstva (Reymond 1991: 393, 394) pa napačno in zato lahko pride pri redakciji SJPP do napačnih razlag gesla ostriti < govorniti ali ponavljati. V hebr. sta שָׁן, *šinan* 'ostriti', 'scherffen' v zvezi דַּבַּר *dabar* 'beseda' in שָׁנָה *šanah* 'ponavljati' popolni sopomenki¹⁹ in v določenih preglasnih oblikah skoraj popolni enakozvočnici. Pomenita namreč 'ponavljati'. Potrebna je previdnost, saj so pri večpomenkah napačne pomenske razlage pogoste. To pa je le vzorčen primer Trubarjeve prevodne zvestobe, s katerim se ob kontrastivnih izhodiščih k pomenoslovnim vprašanjem lahko v teh okvirih podrobneje soočamo. Trubar שָׁן, *šinan* interpretira *noter .. vtlazhiti* 'vcepiti', z vzpostavitev trajnega spomina, dokončnosti: *Lete beffede, katere vom Gospud Bug fapoueda, vfamite gferci, Inu de te ifte noter uashe* *Otroke vtlazhite, od nih vedē gouorite doma* TC 1555 (M5b). Zanimiva je fraza: *vfamite gferci* 'vzamite k srcu'.

3 S tem pa prehajamo k pomenski plati SJSPP, ki bo na osnovi popolnega izpisa vseh del in gradiva (okrog 3.200.000 listkov) slovenskih protestantskih piscev prikazal stanje pomenoslovja v zgodovinski leksikografiji: podal bo verodostojno sliko izpisov iz 16. stoletja, t.j. celotnega opusa tistega časa, v etimološkem razdelku pri besedah tujega izvora tudi etimologijo, pri določenih biblicizmih kot npr. *šabat, korban* idr. vsebinsko razvojno kontinuiteto bibličnega izročila.

3.1 Smer iskanja nekaterih posebnih pomenskih lastnosti raziskovanih pomenskih prvin geselskih iztočnic za redakcijo SJSPP narekuje in izkazuje Poskusni snopič (SJSPP) z načeli določanja besednih družin, analogne obravnave besede znotraj dovolj obsežnega sobesedila, to je, razvrstitvi zglede po skladenjskih vlogah, značilnih za besedno vrsto iztočnice (SJSPP 2001: 26) idr.

Pomenska definicija geselske besede sledi zaglavju in je polnofunkcijska, t.j. čim bolj neposredna in čim manj sopomenska, opisna ali razvezovalna. Na posebne pomenske lastnosti geselskih iztočnic opozarjajo dogovorjena določila s pomenskimi označevalniki: meriz. (merizmi), pooseb. (poosebljeno), pren. (preneseno), protip. (protipomenka), sop. (sopomenka), z informacijami: o razvrstitvi zglede po skladenjskih vlogah, značilnih za besedno vrsto idr. (SJSPP: 26–27). Navodila pomenskega ponazarjanja pa obsegajo naslednje podatke: o latinični podlagi črkovnega zapisa

¹⁹ Gre za interpretacijo sopomenskosti na ravni denotativnega pomena. Ada Vidovič Muha: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 2000, 161.

zglede, lokaciji, to je podatku o avtorju, razvrstitvi zgledov po skladenjskih vlogah ter o izboru obvestilno večplastnih zgledov (SJSPP: 25).

3.2 S preverjanjem obvestilno večplastnih zgledov v luči izvirnika je uresničena teoretična in pragmatična raziskovalna perspektiva, ki sega v največje globine avtentične hebrejske in slovenske ustvarjalnosti. Soočenje z izvirnikom izkazuje, ali sta Trubar (TPs 1566) kot Dalmatin (DB 1584) našla neoporečne ustreznike za leksikalni sestav besedila, ali sta bila dorasla umetniškemu oblikovanju besedila pri prevajanju izvorne frazeologije, ohranjanju tipičnih poetizmov. Poglobljeno raziskovanje pomenskega razpona besedja je zelo dolgotrajen in tehnično skrajno zahteven proces, vendar pa je neobhoden, saj besede dobivajo svoj pravi pomen šele v širšem sobesedilu, zato analiza ne more ostati na besedni ravni. Potrebno pa je ogromno časa za poglobitev v pomenski razpon besedja in za skrajno zahtevno tehnično izvedbo pri podajanju rezultatov.

3.3 Kriterij razvrščanja obravnavanih primerov upošteva tako besednovrstne lastnosti, umestitev znotraj besedne družine, tipološka besednozvezna poimenovanja, simboliko, frazeme.²⁰

3.4 Pritegnjeni izvorni vzvišeno-obredni besedni fond kot *amen* ali *aleluja* na eni strani in potrošniški kot שקל *šekel* itd. na drugi, ki sledi, jasno kaže, da je hebrejščina po definiciji teorije izposoje besed jezik superstrat in hkrati substrat, t.j. jezik dajalec z največjim in najmanjšim prestižem (Jazbec 2007: 11). Predstavna moč za izvorno razumevaje večpomenskih, zelo znanih, povečini obrednih hebraizmov kot *amen* ali *aleluja* – hebr. *hallelujah* 'hvalite Gospoda', upada. Povečini so z duhovnih področij človekovega bivanja. Ker so že sprejeti v slovenski oblikoslovni sistem in so internacionalizirani, so po internih leksikografskih pravilih obravnavani kot domače iztočnice.

Za razliko od udomačenih prevzetih izrazov je med manj znanimi *korban* 'žrtev', naveden ob besedi *ofer* iz nem. *Opfer* namesto običajne slovenske inačice *žrtev*. Manj znana *sela* – hebr. *selah* je v celoti občutena kot tujka, torej tuja citatna beseda. Prevode besed סלה *sela* in חוּזָנָה (*hosanna*), gr. oblika hebr. izraza, v zadnjem času vedno pogosteje opuščajo. *Hozana*, ki je zaradi izvorno razvojno navidez izključujočih se pomenov sama v sebi paradokсна – 1. 'pomagaj vendar', 2. 'vesel krik!', lahko glede na to izkazano polisemijo primerjamo še z אַבְרֵךְ *abrek* 1. 'velikaš' in 2. 'prikloni se'.

Na podlagi samostalniškega hebraizma מָנָה *mana* in sl. *kruh* je mogoče spoznati vzročnosti, kako in zakaj se ontološko sorodne besede obnašajo v besedilnih zvezah in v sobesedilu enako oziroma na podoben način, kam segajo nekatere jezikovne povezave. Še posebno je to zanimivo, ko se zavemo, kako daleč segajo korenine povsem običajnega besednega fonda; da je iz davno vsajenega semena vzklil celo naš *vsakdanji kruh*. Ne moremo prezreti posebnih izvornikovih zvez kot *Ogled kruhi* (TE 1555: 27a), *Kruhi tiga gledajna* (DB 1584: III, 8b, verjetno po LB: 1545 Schawbrot), ki v tistem času v slovenščini še niso imeli pravega ustreznika (prim. Novak 2004: 21). Zveza je primerljiva z večpomensko razvejanim קִינָן *qineyan* 1. 'kruh' 2. 'potrošnja', 3. 'stvaritev',

²⁰ Leksikološka dognanja, namenjena redaktorjem v poskusnem snopiču Slovarja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, se sproti dograjujejo.

'prijatelji' idr., פֶּלֶג *peleg* 'razdeljenje' in obenem 'sotočje', 'potok' itd. Med lastnoimenske zveze s *kruh* sodi naziv mesta *Betlehem* 'hiša kruha'.

V skupino enobesednih hebraizmov, ki so povsem leksikografsko enoumni, če se redaktor zadovolji z enostavno pomensko razlago in etimološkim podatkom, sodi שַׁבָּת *sabat/šabat*. S poglobitvijo pa postane razumevanje pomena bolj zapleteno. Med drugim ga navajamo le kot enega izmed številnih koledarskih izrazov.²¹

Abba se pojavlja v hebrejski Bibliji 205-krat, a ni nikoli v samostojni imenovalniški obliki *abba*, 'oče', temveč samo ob svojilnem zaimku *moj*, ki je v hebrejščini končniško spojen s samostalnikom, v vlogi zvalnika: אָבִי *abbī* 'moj oče' (pri nas ohranjen v očenašu). Analogna זַבִּי *abbī* je tudi beseda רַבִּי *rabi*, ki pa je pri slovenskih protestantskih piscih izpričana kot 'moj Rabbi' (kar je seveda pleonazem 'moj moj rab'), *rabboni*, 'moj učitelj', kot beseda NZ, s katero učenci poimenujejo Jezusa, in je v SZ hapaks, pojavlja se samo v Jer 39:13. S tem pa seveda še zdaleč ni mogla biti niti nakazana, kaj šele izčrpana tipološka problematika v slovarju SJSPP vsebovanih enobesednih samostalniških hebraizmov.

3.5 Pridevnik je od 16. stoletja do danes doživel velike spremembe, v prvi vrsti besedotvorno-oblikoslovne in s tem povezane pomenske. Lastnostni in svojilni pridevniki v 16. st. še niso obrazilno razmejeni (bratovski 'bratov'). Ustavili se bomo samo pri hebr. צְדִיק *'pravičen'* – *ki ravna v skladu z npravstvenomoralnimi normami in verskimi načeli* – in osrednjih sl. ustreznih sopomenkah: *brezgrajen, popoln, bogu ljub, resničen* in skoraj sopomenkah *raven, dober, prijeten* in protipomenkah: *krivičen, kriv*.²² Pomenski razvoj teh besed kaže posebno notranjo dinamiko, učinek znotraj povedi ustvarja nizanje skoraj sopomenskih prvin: *ta perua zhloueka .. sta bila cilu brunna, prauizhna, rifnizhna inu fueta* TT 1557: 13a; *Obtu kateri se dershi po tih Boshyh Sapuuidah ta ifti ie Moder, Dober, Prauizhin, Rifnizhin, Poshten, zhift Suet inu dopade Bogu* TT 1557: y4a. Izvirnikovi največkrat ponavljajoči se pomenski vzporednici sta *rifnizhnen* in *prauizhen*; 'resničen' in 'pravičen' pa sta temeljna pomena večpomenskega hebr. korena אָמַן *aman*.

Ob pomenskih premikih pomensko sorodnih pridevnikov s *pravičen*, omenimo pridevnik *priden*, danes: *ki izpolnjuje dolžnosti in zahteve*. V prvotnem pomenu iz 16. st., izraženo s tujim sinonimom *nuzen* *'koristen' (kot je izpričan tudi v hrvaškem Konzulovem prevodu *Govorenje vele prudnu*, 1565) ga današnji jezik pozna le kot sam. arhaizem: *prid* -a m 1. star. 'korist': tak človek lahko naredi več kvara kot prida. Med skoraj sopomenskimi enakozvočnicami s 'pravičen', 'pravi' v 16. st. in hebr. ustreznic za pomen v TT 1557: 13a je mogoče odkrivati kompatibilnost v smislu pomenske skladnosti in spojljivosti obeh jezikov: slovenščine in hebrejščine. Omenimo pridevnika *zheden/zhuden zheden* 'lep', *zhuden* (znotrajbesedilno tudi) 'lep', 'čudovit', ki bi bila znotrajbesedilno lahko zamenljiva: *Dekliza, zhedna na fhtalti – puella modesta vultu* (modesta 'nežna' ['lepa']) BH 1584: 58; f3); pri Bohoriču najdemo tudi samostalniško

²¹ Ime so dali Hebrejci za tedenski religiozni počitek, ki so ga kasneje praznovali tudi Rimljani. (prim. Premk 2007: 83–93).

²² Pravičen ima v 16. st. pribl. 1315 pojavitev, prvo že v TC 1550. Iz gradiva poskusne redakcije Francke Premk za SJSPP.

varianto *Zhednuft* (BH 1584: 60), pri Krelju pa prislovno *zhednu* (KPo 1567). Danes ima seveda *čuden* povsem zožen pomen: 1. ki se razlikuje od navadnega, znanega, 2. ki se ne da določiti, opredeliti. Oba pomena 'lep', 'čudovit' in 'čuden' v današnjem pomenu najdemo v hebr. besedici נִרָא *nora*.

Omenimo bežno še slovnični pomen: t. i. *stopnjevanec* in *stopnjevalec* navzgor in navzdol. Osnovnik ali primernik v vlogi presežnika izkazujeta sopomenski in različni pomenskih in leksikalnih arhaizmov T. *groffjoutu* 'strašno' in D. *zhudnu* 'čudovito' za hebr. נִרָא *nora*. Korenine Trubarjevega prevedka so v izvirniku.

3.6 Besednozvezni pleonazem je pesniško, stilno sredstvo. Posebna oblika stopnjevanja je podana s kopičenjem sopomenskih pridevnikov, to je navidez pleonastično stopnjevanje, ki poudarja stopnjo intenzivnosti: *falsh kriue poti* (TPs 1566, Ps 119: 104b). Pri pleonazmu omenimo še dvodelne formule, znanilke svečanega in govorniškega stila: t. i. figuro etymologico (popolno): *Pujte nam eno Pejfen vsaj* (TfC 1595: CCCLII), ki je poleg vzročnika hebr. *hifila*, eno izmed osmih temeljnih načel za prevajanje iz hebrejščine (Premk 1992: 27).

3.7 Prehod od pridevnika do glagola izkazuje *hifil* tudi v prevodu: *pravičen delati/storiti* 'zveličati', 'soditi': *taku je tudi skusi eniga pravizo, tu pravizhnu sturjenje tiga lebna, zhes vse Zhlovéke prišflu* (DB 1584: III,83b); *Zolnar pak ie sa voliu šposnania fuoyh grehou prauizhan storien*. (JPo 1578: II,136b); *Inu modroft se mora puštiti *pravizhna sturiti od vseh fvoih otruk* (DB 1584: III,34b) **alli soditi* [robno besedilo].

Hebrejski glagol je tako zahteven, da potrebuje v zvezi s slovenskimi protestantskimi pisci posebno, samo njemu posvečeno obravnavo. Časovni sistem pri glagolu lahko omenimo le bežno; obvladuje načelo sočasnosti: vse je takoj in sočasno, tako se čas prekriva z biblijskim časom po načelu בתורה ומורה ביום, *ejn muqdam we meuhar be torah*, kar pomeni, da se v Bibliji nič ne dogaja zgodaj/prej ali pozno/pozneje. Ta čas bi lahko imenovali izvenčasni sedanjik, ki zahteva prav poseben pomenosloven pristop.

Kot zanimivost omenimo hebr. fenomen prehoda od pridevniškega do glagolskega stopnjevanja za izražanje neizmerno velike količine. Izvirnikovi istokorenski pesniški epiteti in zvočni učinki so v sl. podani z nizanjem stilemov *velik, številen* itd. in se tako pomensko približujejo izvirniku. Omenimo Ps 3,3, kjer je v hebr. za razliko od Ps 3,2 formalni stopnjevalec glagol izpeljan iz istokorenskega spremljajočega konvertnega (sprevrženega) pridevnika:

מַה רַבּוּ (mah rabbu) *koku ie veliku* ([tih kir] (TPs 1566, 16a); *koku je* ([moih Sovrashnikou]) *taku veliku* (DB 1584: I, 280b); רַבִּים אֲמִרִים (*rabbim omrim*) *nih veliku ... govori* (TPs 1566: 16a); *nih veliku ... pravi* (DB 1584: I, 280b; Ps 3,3).

3.8 V zvezi s figurativnim jezikom omenimo, da biblična simbolika zaobjema pretežno večino bibličnega izrazja za konkretni in navidez abstraktni svet, začeniši z deli telesa, zunanji in notranji organi: *glava ... srce, ledvica*, do rastlin *žito, rože*. Novozavezni, lahko pa tudi starozavezni izrazi za domovanje in vladanje *kraljestvo, žezlo*, temeljno prehrano *kruh*, poklice *sodnik* itd. pridobijo nove, lahko tudi paradokсне pomene. Pojem moči, izražene z različnimi simboli, sodi med pomenske paradokse.

Glede na sobesedilo in na svoj predznak, ki ga pridobijo ob odnosnici, predstavljajo rogovi, njen pozitiven ali negativen princip: וְכָל-קַרְנֵי הַשָּׁעִים אֲנֵדַע (BHS Ps 75, 11) 'vse rogove brezbožnežev bom polomil'.

T. Inu jefti hozho vfe roguue tih Neuernikou reslomyti (TPs 1566, 136a);

תְּרוֹמְמָנָה קְרִנֹּת צְדִיק (BHS Ps 75, 11) *Ty roguui tih prauizhnih morao biti pouishani* (TPs 1566: 136a) 'moč', 'vpliv'.

3.9 Svetopisemski frazemi so pomembna značilnost raziskovanega besedišča, saj kažejo, kakšna je bila že v 16. stoletju gibčnost slovenskega jezika in usposobljenost prevajalca pri tolmačenju najzahtevnejših ubeseditvev izvorne duhovne in materialne kulture. Pravi pomen tega najstarejšega frazeološkega izraza je velikokrat težko razpoznaven in ga je treba šele ugotoviti. Velikokrat je prvotna fraza zbledela in je prišlo samo do okrajšave in abstrakcije. Trubarjeva in Dalmatinova slovenitev izvirmih bibličnih frazemov, v celoti prvič zapisanih v Dalmatinovi Bibliji, se tako dognano prilagaja duhu izvorne miselnosti, da je v veliki meri ostala živa še v poznejših obdobjih in tudi do današnjih dni. Prilagajanje domačim razmeram se je pogosto izvršilo po etimologiziranju: krivi prerok, zlato tele, figov list. Najraznovrstnejše tipe izvirmih frazemov v redakciji Trubarja in Dalmatina najdemo v sodobni biblični literaturi in v pogovornem jeziku. Med številne frazemske predstavitve 'moči' s pozitivnim ali negativnim predznakom sodijo ubeseditve z živalmi kot z besedo *konj*.²³ Prevedljivo, in vendar tudi izvorno citatno ohranjeno je stopnjevanje povsem tujih, tročlenskih citatov iz približnih sopomenk, kot *mene, tekel in pares* (Dan. 5,25) 'šteti, tehtati, deliti', ki sodi med vedno aktualne hebr. fraze, ki so danes sprejete tudi v vsakdanji pogovorni jezik. נָא תִקַּל וּפְרִסֶן מֵנֵה מֵנֵה מֵנֵה 525 *mene, mene, tekel ufarfin* (*Mene, Tekel, Peres* (DB 1584: II, 99a)).²⁴

Žive podobe in zveze s *srce, duša, oko, uho* so danes zelo pogoste in mnogovrstne, kar se kaže v velikih možnostih izbire. Srce je izraz vitalnosti in pogosto v sinonimnem in antonimnem paralelizmu z duhom: וְשִׁבְרֵי-לֵב, *reslomleniga ferza* (TPs 66a), *resbieniga duha* (DB 1584: I, 287b). Najpogostejši izvirmi biblični frazemi pri Trubarju in Dalmatinu z oko – uho: *inu ona je Simfonu v'njegovih ozheh dopadla* (DB 1584: I, 141b), *sie gefiel Simson in seinen Augen* (LB 1545: I, 480). Podobna pogosta fraza je: *najti milost v očeh* idr.²⁵ Omenimo še: *nega vushesa fo perklonene na nih proshne* (TR 1558: 63a). Slabšalnost pomenov je mogoča tudi ob križanju raznih frazemov. Prvotna motivacija v današnji zavesti ni več razpoznavna: *časa žolča* ali *dobro ime*. V DB 1584 se *ime* pojavlja v stalnih besednih zvezah v najslabšem, za *Sinove Israela* celo usodnem sobesedilu: *Nu, sturimo fi enu Mestu, inu Turm, kateriga verh bo noter do Neba dofegel, de fi my enu ime sturimo* (1 Mz 11,4; DB: I, 1584: 7a). Zato v diahronem pristopu do danes prevladujoče zveze *dobro ime* lahko govorimo o melioraciji pomena. Za razliko od tipov kot *Salomonova sodba, porodni greh* 'izvirni greh' (1 Mz 3) so v zavesti ljudi zaradi ubeseditvene zapletenosti izgubili svojo biblično motivacijo tudi frazeologemi kot *grehi moje mladusti* 'mladostni grehi' (DB 1584: I, 385), solzna dolina – *Kateri po tem folsnim dolu hodio* (DB: I, 301a 1584, Ps 84,7 idr.).

²³ V frazeološkem razdelku poskusne redakcije besede *konj* (Novak, SJSPP 2001: 75).

²⁴ V izvorniku je aramejski zapis, v Dalmatinovi Bibliji pa hebrejski prepis.

²⁵ Pomeni zvez *oko: oči vzdigniti* 'odpreti': *oči zapreti* 'umreti' itd. so obdelani v Novak (SJSPP 2001: 92).

Med bibličnimi univerzalijami z bogato frazeologizacijo navedimo poleg *kruh* še *peta*, ki ob imenu *Jakob* odstira razvojno črto od občnoimenskega do lastnoimenskega besednozveznega in do zasnovanega frazeološkega razmerja.

Kaj pomeni ime *Jakob*? Nosilec imena Jakob, ki v hebr. pomeni ‘peta’, po svoji ranljivosti, že z rojstvom določeni in omejeni na istoimenski del telesa, spominja na grškega junaka Ahila. V Dalmatinovi Bibliji 1584 lahko najdemo korenine frazeologemov najnižjega pogovornega sporazumevalnega jezika današnje slovenščine: *dati na čevlji: Ekeb (Jakob) je rezhe ene noge potplat, od tod pride Iacob, kateri, eniga prevershe, podmakne, ali s'nogami tare* (DB 1584: I, 18a).

3.10 Členek kot poudarna prvina pri značilnem slikovitem bibličnem stilu: ob hebr. frazemih, eno- ali večbesednem sopomenskem ali skoraj sopomenskem paralelizmu membrorum. Z velelnikom ali ob medmetu *pole* ali z nagovorom: *O Bug Zebaoth* ter slikovitim simboličnim izrazom *Vinska Terta* spodbuja nagovorjenega k uresničitvi dejanja:

GOSPVD, nagni tvoja ufheffa, inu posluhfaj vfaj: odpri tvoje ozhy, inu pogledaj vfaj (DB 1584: II, 14b); *O Bug Zebaoth, obernife vfai, gledai is Nebes, inu pogledai, inu obijfzhi tuoio Vinsko Terto* (TkM 1579: 8b).

Dvojna simbolika: zveze s ščit in z obličje: *Ti Bug nash Szhyt pogledai vfai, Refgledai tu oblyzhie tuiga Shalbanija* (TPs 1566: 154a).

3.11 Območje strokovnega izrazja je priča največjim pomenskimi spremembam. Terminološke zanimivosti niso le na področju slovenjenih obrednih izrazov, kot kaže obdelano gradivo, pripravljeno za SJSPP na primeru geselskega sestavka: *ofer, ofrovati*.²⁶ Pomenske opredelitve bibličnih realij zaradi odmaknjenosti dobe njihovega nastanka ne morejo biti dokončne. Analiza uvodnih psalmskih terminov, poimenovanja dišav in dragocenih oblačil posega tudi na interdisciplinarna območja (Premk 1992: 136–142, 253–254). Predstavno raznolikost izkazuje območje botanike in zoologije. Rastline igrajo v bibličnem jeziku zelo pomembno vlogo. Nekateri, ki so iz njih pridelovali dišave kot *aloe, mira* in *kecija*, so pomensko razločljive, druge ostajajo na ravni ugibanj (A. in F. Premk 2007: 325–342). O besedi *Dudaim*, ki jo danes tolmačimo z ‘mandragora’, Jurij Dalmatin medbesedilno ugiba, ali so to *Lilie* ali *Pokalnice* (DB 1584: I, 19b). Da je to je afrodizijak, nakazuje že korenko izhodišče *dođ* ‘ljubezen’ (ljubezenski užitek). O tej besedi, ki bi utegnila priti celo iz slovanskih jezikov v hebrejščino, je v delu daljši sestavek. Težko je odgovoriti na vprašanje, kako daleč lahko seže neoporečna pomenska opredelitev sadežev kot jabolko, ki so se ob njem ustavile številne teološke razprave (A. in F. Premk 2007: 325–342). V poskusni redakciji Franceta Novaka je izšlo geslo *jabolko* (SJSPP: 66–67). Danes manj znan je besedni fond besed s poimenovanji najkonkretnjših potrošniško-ekonomskih realij, ki so se v stoletjih seveda spreminjale: denar – שֶׁקֶל *šekel*, dolžinske mere kot *efa* idr.

²⁶ Iz gradiva poskusne redakcije gesla *ofer* Francke Premk za SJSPP.

3.12 Pri navajanju etimologij pri svetopisemskem besednem fondu nas pri tujih besedah s hebrejskim izhodiščem v prvi vrsti zanima, koliko je beseda kot nosilka pomena v 16. stoletju še ohranila izvirne pomenske lastnosti. Zanimivi so podatki o pomenskem dinamizmu s pomenskimi premiki že v okviru 16. stoletja, a tudi tisti, ki so nastali v časovnem razponu od prvotnega pomena v izvorniku do 16. stoletja.

VIRI

- BH 1584 = Adam BOHORIČ, 1584: *Arcticae horulae succiffivae*. Wittenberg.
 BHS 1969 = *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Ponatis: Wittenber – Stuttgart: Bibelanstalt.
 DB 1584 = Jurij DALMATIN, 1584: *Biblia*. Wittenberg.
 KB 1566 = Sebastijan KRELJ, 1566: *Otrozhia Biblia*. Regensburg.
 LB = Martin LUTHER, 1545: *Bibel*. Wittenberg.
 TC 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Catechismus*. Tübingen.
 TC 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *Catechismus*. Tübingen.
 TT 1557 = Primož TRUBAR, 1557: *Ta pervi deil tiga noviga testamenta*. Tübingen.
 TR 1558 = Primož TRUBAR, 1558: *En Regijfter*. Tübingen.
 TfC 1595 = Felician TRUBAR, 1595: *Catechismus, eni psalmi inu Pejfnj*. Tübingen.
 TkM 1579 = Janž TULŠČAK, 1579: *Kerfzhanske leipe molitve*. Ljubljana.
 TPs 1566 = Primož TRUBAR, *Ta Celi Pfalter Davidov*: 1566. Tübingen.
 TPs 1567 = Primož TRUBAR, *Eni psalmi, ta celi catechismus*: 1567. Tübingen.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
 France BEZLAJ et al., 1976–2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika 1–4*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
 Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje.
 Ivanka ČERNELIČ, 1991. Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezikoslovni zapiski* 1. 73–85.
 Wilhelm GESENIUS, 1878: *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte*. Leipzig.
 Jože GLONAR, 1936: *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
 Jože KRAŠOVEC, 1977: *Der Merismus im Biblisch-Hebräischen und Nordwestsemitischen*. Rome: Biblical Institute Press.
 – – 1984: *Antithetic structure in Biblical Hebrew Poetry*. Leiden: E. J. Brill.
 Helena JAZBEC, 2007: *Nemške izposojenke pri Trubarju*. Ljubljana: ZRC SAZU.
 Hieronim MEGISER, 1603: *Thefaurus Polyglottus*. Francofvrti ad Marnvm.
 Majda MERŠE, 2008: Gradivska problematika zgodovinskega slovaropisja. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* (Zora 56). Maribor. 307–323.
 Wolfgang MUSCULUS, 1551: *Sacrosanctum Davidis Pfalterium, In Davidis psalterium comentarii*. Basileae.
 Jožica NARAT, 1999: *Semantika samostalnika v jeziku Jurija Dalmatina in Jurija Japlja*. (Doktorska disertacija.) Ljubljana.
 Anica NAZOR, 1991: Hrvatskologoljski izvori u Miklošičevu *Lexiconu paleoslovenico-graeco-latinum*. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana: SAZU, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. 13–27.

- France NOVAK, 2001: Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme. *450-letnica Slovenske knjige in Slovenski protestantizem*. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 103–120.
- 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- 2008: Pomenoslovje v naših slovarjih od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Maribor: Zora 56. 330.
- Maks PLETERŠNIK, 1894–95: *Slovensko-nemški slovar* I, II. Ponatis 1974. Ljubljana.
- Ana PREMK, Francka PREMK, 2007: Primerjava slovenskega, francoskega in latinskega poimenovanja besed. Pogled na 16. stoletje pri Slovencih. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. (Obdobja 24). Ljubljana: Filozofska fakulteta v Ljubljani. 325–342.
- Francka PREMK, 1980: Dictionnaire de la langue slovène au 16ème siècle. *Proceedings of The Second International Round Table Conference on Historical Lexicography*. Leiden: Institut voor Nederlandse Lexicologie. 91–117.
- 1992: *Korenine slovenskih psalmov*. Ljubljana: Trubarjevo društvo.
- 1999: Medsebojni ustvarjalni vplivi Primoža Trubarja in Petra Pavla Vergerija ml.. Prispevki z mednarodne konference Peter Pavel Vergerij ml.. *Acta Histriae* VIII. Koper: Zgodovinsko društvo za Južno Primorsko. 61–91.
- 1999b: Slovensko-hrvaško-furlansko-italijanski kulturni stiki v 16. stoletju. *Uvod u studij hrvatskoga jezika, književnosti i kulture*. Udine: Forum. 198–209.
- 2002: Škrabčevo soočanje s staro hebrejščino in izvirnim besedjem. *Škrabčeva misel* 4. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 113–123.
- 2003: O izvirnih biblicizmih v Trubarjevem Katekizmu 1550: Ta prauizhin bode is suye Vere shiu. *Obdobja*, 20. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 605–616.
- 2007: Starejše in mlajše povezave med slovenščino in hebrejščino. *Riječ* 13/3, Rijeka: HFD. 8–93.
- Jože RAJHMAN, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU.
- 1997: *Pisma slovenskih protestantov*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Philippe REYMOND, 1991: *Dictionnaire d'Hébreu et d'Araméen Bibliques*. Lonrai: Le Cerf.
- France ROZMAN, 1986: Kako je Trubar prevajal Sveto pismo Nove zaveze. *BV* 46/3. 227–240.
- SJSPP 2001 = Majda MERŠE, France NOVAK in Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Poskusni snopič*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 2006: *Slovar Janeza Svetokriškega*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. (Ur. Jože Toporišič.) Ljubljana: ZRC SAZU.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V. Ljubljana, 1970–1991.
- Sveto pismo stare in nove zaveze: Slovenski standardni prevod*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1996.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Primož TRUBAR, 1566: *Ta Celi Pfallter Daidou*. Tübingen.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Rudolf WALTER (GWALTHER), 1593: *Der Psalter*. Zürich.
- Uporabljeno je bilo listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

SUMMARY

The paper discusses the semantic questions concerning the original Biblical language with a reference to the 16th-century Slovene Protestant writers. It emphasizes the importance of the original meaning of Hebrew words for the redaction of the dictionary *The 16th-Century Slovene Protestant Writers*. In the large corpus of these authors' texts, numerous Hebrew philological characteristics can be found on all linguistic planes. Based on these findings, the author presents some of Trubar's and Dalmatin's word-for-word translations and determines appropriate semantic transfer from classical Hebrew to Slovene, e. g., the synonymous and antonymous *parallelismus membrorum*, synonymous and antithetic word-pairs called *smihut* (*status constructus*), *merism* (*corn and wine*), repetitions, and other characteristics, like contradictory semantics of Hebrew and Slovene phrases (*dobro ime*). Furthermore, the paper presents some meanings of original words and phenomena that in Slovene translations clearly correspond with the original Hebrew basic structure, as opposed to the specific features of Slovene semantic lexical rules. These words are easily recognized, especially in common and proper names used by Slovene Protestant writers. Semantic development is particularly clearly evident in terminology (*Dudaim*). To summarize, all these examples of the influence that the original Biblical language (and its semantic features) had on the translations by the 16th-century Slovene Protestant writers justify the necessity of consulting the original meaning as the highest authority in the redaction of the dictionary *The 16th-Century Slovene Protestant Writers*.